

struggle for control of Syria, al-Nāṣir turned immediately to traditional methods of negotiation and reconciliation to preclude the outbreak of civil war. Al-Nāṣir revoked his warrant against Qarāsunqur with a grant of *amān*, issued a *taqlīd* for his restoration as *nā'ib* of Aleppo or, indeed, any post he wanted; he also attempted to persuade the amir Muḥannā to mediate the dispute between himself and Qarāsunqur. Al-Nāṣir's conciliatory actions in fact succeeded in mollifying Qarāsunqur, at least temporarily; more importantly his attempt at conflict resolution appeased the Syrian *umarā'* and averted civil war.¹⁴

Even on his death bed thirty years later al-Nāṣir continued to exert himself above all for the sake of *nizām*. As literally his last act as sultan, al-Nāṣir tried to effect a public reconciliation (*ṣulḥ*) between his two quarrelling chief *mamlūk* amirs, Sayf al-Dīn Qūṣūn and Sayf al-Dīn Bashtāk, before their personal dispute (*ikhtilāf*) spiraled out of control and spilled over into the streets of the capital.¹⁵

Even Baybars al-Jāshnakīr, during his brief incarnation as al-Malik al-Muzaffar Baybars, recognized constitutional limitations on his own usurped authority as sultan, particularly with regard to the use of violence. When al-Muzaffar learned that the elite had publically discharged their oath of allegiance (*bay'ah*) to him, he quietly abdicated, unwilling to defend his regime at the cost of Muslim bloodshed.¹⁶

- Baybars II (070393)

Baybars II al-Jāshnakīr, al-Nāṣir Muḥammad and the Politics of Seniority

Al-Nāṣir's concern with maintaining peacefully the "constitutional order" was of course shared by the Syro-Egyptian *umarā'*. Protecting the universal franchise from disruption or, indeed, destruction was the basis of their moral economy. The armed stand-off in 1307/707 with al-Nāṣir in the Citadel was considered madness (*khubāt*) and filled the elite with dread (*wajal*) that a prolonged confrontation might fester into serious street fighting in Cairo.¹⁷ The wounding of Sallār's brother by one of al-Nāṣir's bowmen, the only real act of violence during the stand off, was enough to send both sides scrambling for the negotiation table and lift the three-day pantomime siege without further incident. As was customary in the Mamluk state, the prospect of structured violence giving way to

14 Ibn al-Dawādārī, *Kanz*, 9: 218–19, 222–24; al-Faḍā'il, *Histoire*, 208; Abū al-Fidā', *Mukhtaṣar*, 2: 64.

15 Al-Shujā'ī, *Tārīkh*, 104.

16 Ibn al-Dawādārī, *Kanz*, 9: 187–88; al-Shujā'ī, *Tārīkh*, 108; Anonymous, *Geschichte*, 144.

17 Ibn al-Dawādārī, *Kanz*, 9: 147.

real violence brought not an escalation but a resolution of conflict within the elite.

In 1309/708, as Baybars al-Jāshnakīr progressively shifted political control away from the young sultan, the Egyptian amirs feared increasingly for the *nizām* of the state. They feared the unwelcome struggle for lawful authority (*mulk*) between Baybars and al-Nāṣir would create a political vacuum (*inqiṭā'*) which might collapse the Mamluk state into anarchy. Indeed, their subsequent elevation of Baybars al-Jāshnakīr as al-Malik al-Muzaffar Baybars seems to have been tied solely to their fear of an ever-widening crisis, particularly after al-Nāṣir's rejection of their plea for his return from self-imposed exile in Karak.¹⁸

Certainly, at the outset al-Muzaffar Baybars enjoyed only qualified support. When he ordered army troops to assemble in the hippodrome (*maydān*) to swear an oath of allegiance to him they came both "willingly and unwillingly" (*taw'an wa karhan*).¹⁹ Soon, however, the elite began to develop an unqualified enmity (*bughd*) toward al-Muzaffar. Perhaps like Ibn al-Dawādārī, the *nās* had begun to view him as an outlaw (*zallām*) for exploiting a constitutional crisis by which he was able to cheat al-Nāṣir of his rightful authority (*mulk*).²⁰ Less than a year after al-Muzaffar's accession, al-Nāṣir's intelligence service in Cairo reported that a majority (*kathīrah*) of the amirs of Egypt were already prepared to endorse his return.²¹

Al-Muzaffar's support in Syria, too, was buckling. The *nuwwāb* of Syria, drawn from his own *khushdāshiyah*, were alienated from al-Muzaffar, who seems to have resorted more often to intimidation than conciliation in his dealings with them; troops were even sent to the province of Aleppo to make its *nā'ib*, Qarāsunqur al-Manṣūrī, more compliant.²² Al-Nāṣir's decision to march on Egypt from self-imposed exile in Karak, via Damascus, stimulated first a trickle and then a flood of defections to his side. As he advanced from Gaza to Cairo "regiment after regiment" came over to him. By the time he reached the Citadel "the entirety (*jamī'*) of the amirs of Egypt and Syria were in his service" again.²³ When al-Muzaffar was finally taken into custody, he had lost the support of all but thirty of his Burjī cronies in the Manṣūriyyah; the bonds of *khushdāshiyah* proved incapable of overcoming among the Manṣūriyyah their basic

18 Baybars al-Manṣūrī, *Zubdah*, 262b–263a; Anonymous, *Geschichte*, 135–37.

19 Baybars al-Manṣūrī, *Zubdah*, 264a; Anonymous, *Geschichte*, 137.

20 Ibn al-Dawādārī, *Kanz*, 9: 158, 180.

21 Anonymous, *Geschichte*, 144.

22 Suqā'ī, *Tālī*, 57–58; Abū al-Fidā', *Mukhtaṣar*, 2: 56.

23 Baybars al-Manṣūrī, *Zubdah*, 268b–269a, 271a; Anonymous, *Geschichte*, 145–46; Ibn al-Dawādārī, *Kanz*, 9: 167, 174; al-Faḍā'il, *Histoire*, 156–57; Abū al-Fidā', *Mukhtaṣar*, 2: 57; Safādī, *Nuzhah*, 65a.

27 Subhat 2014
MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

ولھذین بحث ثالث^(١) لابن الراهب وهو أن سائر الأفعال تكون إما^(٢) طبيعية أو إرادية وكل فعل طبيعي لا يكون بإرادة ولا صادرا عن علم وحكمة بل يكون بقوة طبيعية مؤثرة لذلك الأثر وكل ما^(٣) كان بإرادة وصادرا^(٤) عن علم وحكمة لا يصح تعليله بالطبيعة .

ولما كان واجب الوجود لذاته موصوفا بصفات الكمال ومن صفات الكمال أن تكون أفعاله إرادية لا طبيعية ولا صادرة عن جهل بل عن علم وحكمة امتنع أن يتصف تعالى في ذاته وأفعاله بالطبيعة .

ولما كانت مؤثرته إرادية لا طبيعية لزم أن يكون حدوث الأثر في زمان محدث وهو المطلوب وبطل أن يكون الأثر دائما بدوام المؤثر لبطان وصفه تعالى بالطبيعة وأفعاله^(٥) .
تمت المقالة لابن الراهب في حدث العالم وقدم الصانع .

Annales Islamologiques, c. XVIII
s. 45-79, 1982 (Kahire)

(١) بحثا ثالثا . (٢) إما أن تكون . (٣) وكلما . (٤) وصادرا . (٥) وأنما لها .

THE MOSQUE OF BAYBARS AL-BUNDUQDĀRĪ IN CAIRO⁽¹⁾

Jonathan M. BLOOM

When the Mamluk historian Taqī al-Dīn Aḥmad b. 'Alī al-Maqrīzī summed up the patronage of pious constructions by Sultan al-Malik al-Zāhir Baybars al-Bunduqdārī (r. 650-76/1260-77), he had this to say :

He had a number of waqfs in Egypt, among them a *waqf al-turuḥā'* for washing [the corpses of] indigent Muslims as well as shrouding and burying them. It was one of the most utilitarian of waqfs. In addition, [he founded] the Zāhiriyya tomb (*al-turbat al-Zāhiriyya*) in the Qarāfa cemetery, the Zāhiriyya madrasa in the district (*ḥaṭṭ*) of Bayn al-Qaṣrayn in al-Qāhira, and the Zāhiri congregational mosque (*ḡāmi'*) beyond the Bāb al-Futūḥ of al-Qāhira. The Sulṭān [ordered] constructed the causeway (*ḡisr*) leading to Damietta, on which he had sixteen bridges (*qaṣṣara*) built; the bridge on the canal of Abū'l-Munaḡḡa, which is the finest in Egypt; and the Lion Bridges between al-Qāhira and Miṣr on the Great Canal (*ḥaliḡ*); he had dug the Alexandria canal, the Tanāḥ channel (*baḥr*) and the Ṣamāṣam channel in the province of Qilyūbiyya; and the Sardūs canal, and he had the Damietta channel repaired⁽²⁾.

In addition to these projects, still others — mainly repairing fortresses recovered by him from the Mongols or the Crusaders — are recorded in over fifty monumental inscriptions from Palestine and Syria⁽³⁾.

Of these numerous foundations and restorations in Egypt, only five monuments attributed to Baybars have survived : the Zāhiriyya madrasa, the bridge on the canal

(1) This paper was first presented in somewhat different form in March 1981 at the annual meeting of the American Research Center in Egypt in Boston.

(2) Taqī al-Dīn Aḥmad b. 'Alī al-Maqrīzī, *Kitāb al-Sulūk li-Ma'rīfat Duwal al-Mulūk*, ed., Muḥammad Muṣṭafā Ziyāda, vol. 1 (Cairo, 1934-39) [hereafter *Sulūk*], pp. 638-39; Etienne Quatre-

mère, *Histoire des sultans mamlouks de l'Égypte* (Paris, 1837-45) [hereafter *Sult. Maml.*], vol. 1, pt. 2, pp. 151-53.

(3) For these inscriptions, the most convenient list is that of Gaston Wiet in *The Encyclopaedia of Islam* [hereafter *EI*], 2nd ed. (Leiden, 1954), s.v. *Baybars I*.

BAYBARS II

23 OCAK 1991

TA, V, 442-443

BL, II, 411

ML, I, 216

Baybars el. ~~Cağiri~~
Cousnigir

Bk. I/402 القاصد العاصم

BAYBARS
Ruhniddin Baybars el-Mansuri el-Hafai
pasatında

MADDE YAYINLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

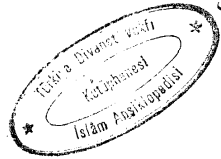
—Baybars (II)

03 HAZİRAN 1992

4 AL-MAGHRIBI, 'ABD AL-QĀDIR. "Al-Malik al-Zāhir Baybars II." (in Arabic) *Maḡ. al-Majma' al-'Ilmī al-'Arabī* (Dan.s-cus) 21 (My-Je '46) 227-35. Another in the series of lectures on the life and accomplishments of this Mameluke sultan. (To bc continued.)

مكتبة التسيبية في أيام المنصور وبينية

للحسن بن عمر بن الحسن بن عمر بن حبيب
المتوفى سنة ٧٧٩ هـ / ١٣٧٧ م

الجزء الأول

حوادث وتراجم

(٦٧٨ - ٧٠٨ هـ / ١٢٧٩ - ١٣٠٨ م)

مع نشر وتحقيق وثائق وقف السلطان فلان

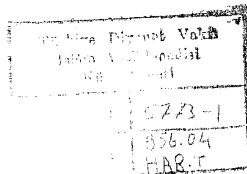
المصدر

دكتور سعيد عبدالفتاح باشر
أساتذتنا في مصر والوطن جاهدنا القارة

مفتحة وضعها
دكتور محمد أحمد أمين
مدرس في جامعة الأزهر

مطبعة دار الكتب

١٩٧٦

Baybars

السلطان الملك المظفر ركن الدين بيبرس الجاشنكير المنصورى العثماني

ولى أمر الملك بالديار المصرية والبلاط الشامية وما مع ذلك من الشواحي
الإسلامية ، وجلس على التعفت ، ولبس حياطة خليفية بهامة مدورة ، وتسلط
بسياف خليفية ، وركب بشعار الساقية في ذى القعدة من هذه السنة بعد إعراف
السلطان الملك الناصر محمد بن قلاوون المشار إليه ، وإقامته بالكرسي واستقر
الحال على ذلك ، وبلغت عدة التشاريق مئتمة على أرباب الدولة وغيرهم ألف
وما تى تشريف ، ولم يمهده مثل ذلك فيما تقدم .

وفيها توفى الملك المسعود جمال الدين خضر بن السلطان الملك الظاهر بيبرس
الصالحى ، بالقاهرة المحروسة بعد عوده من القسطنطينية ، رحمه الله ، وشكر
عزائم والده [٥٨ ب] الذى ما أحقه بقول أبى الطيب المتنبى :
تتلوا أسته الكتب التى نفذت

ويجمل الخيل أبدالا من الرسل

يعود من كل فتح غير مفتخر وقد أخذ إليه غير مختلف^(٥)

(١) الخلة الخليفية : عبارة عن فريجة أطلس سوداء وطرحة سوداء . ابن تترى برى :

النجوم الزاهرة ٨ ص ٢٣٤ ، القلقشندي : صبح الأعشى ٣ ص ٢٧٢ ، ٢٧٦ .

(٢) نصت المصادر المتداولة على أنه تقلد « بيسفين على العادة » . المقرئى : السلوك ٢
ص ٤٦ ، النورى : نهاية الأرب ٣٠ ورقة ٤٩ .

(٣) انظر ما سبق ص ٥٣ حاشية (١) .

(٤) انظر ما سبق ص ٢٦٨ حاشية (٤) .

(٥) ديوان أبى الطيب المتنبى شرح الواحدي ص ٤٠٢ ، ٤٠٤ .

Cüneyt Kanat

BAHRİ MEMLÜKLER ZAMANINDA HÜKÜM SÜREN ÇERKEZ
ASILLI BİR SULTAN: BAYBARS EL-ÇAŞNIGİR 1309-1310

Mısır'da 1250 yılında kurulup 1517' deki Osmanlı fethine kadar devam etmiş olan Memlûk Devleti'ni, ortaçağ tarihçileri iki kısımda ele almayı adet haline getirmişlerdir. Bunlardan birincisi zamanındaki Memlûk Sultanları'nın çoğunluğu Nil üzerindeki er-Ravza Adasında bulunan kışlalara yerleştirilip burada ikamet ettikleri için "el-Memâlik el-Bahriyye" adını almışlar ve 1250 ile 1382 yılları arasındaki devir de yukarıdaki isme atfen aynı adla anılmıştır. Aynı şekilde 1382-1517 yılları arasındaki dönemde Memlûk Sultan'ı olanların ekseriyeti ise Kalat'ul-Cebel burçlarında ikamet ettikleri için "el-Memâlik el-Burciyye" adını almışlar ve hâkim oldukları devir de aynı isimle anılmıştır¹. Bu sebeple de bu isimlendirmeye istinaden yukarıda bahsedilen iki dönem zaman zaman bazı tarihçiler tarafından birbirini takip eden iki devletmiş gibi ele alınmaya çalışılmıştır. Halbuki bu meselede veya isimlendirmede dikkat edilmesi gereken ancak genellikle gözardı edilmiş olan önemli bir nokta vardır. Bu da; Memlûk Devleti'nin 1250 ile 1517 yılları arasındaki hâkimiyeti süresince devlete ait vesikalarda ve kurulduğu günden yıkıldığı güne kadar olan dönemdeki resmî yazışmalarda yalnızca "ed-Devletu't-Türkiyye" yani Türk Devleti ismini kullanmış olmasıdır². Gerçekten bu devlete ait vesikalara ve resmî yazışmalara bakıldığında, Bahri Memlûkler ve Burci Memlûkler diye isimlendirilmiş olan her iki dönemde de devletin resmi kayıtlarında bu iki isimden herhangi birisinin asla kullanılmadığı ve devletin son günlerine dek yalnızca Türk Devleti ismiyle anıldığı görülecektir³.

¹Kazım Yaşar Koprman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. VI, İstanbul, 1986, s. 444; 'Abd el-Mun'im Mâcid, *Nuzum Devlet Salâtin el-Memâlik ve Rusûmuhum fi Mısır*, c. I, Kahire, 1964, s. 10, 11.

²'Abd el-Mun'im Mâcid, *et-Târih es-Siyâsi li-Devlet Salâtin el-Memâlik fi Mısır, Dirâse Tahliyye lil-İzdihâr ve'l-İnhiyâr*, Kahire, 1988, s. 79; 'Abd el-Mun'im Mâcid, *Nuzum Devlet Salâtin el-Memâlik*, c. I, s. 9.

³'Abd el-Mun'im Mâcid, *et-Târih es-Siyâsi li-Devlet Salâtin el-Memâlik*, s. 82, 83, 98; Şehabeddin Tekindağ da eserinde bu devleti Türk Memlûk Devleti olarak isimlendirmiş ve bu konuyla ilgili olarak verdiği dipnotta; "Nitekim, Rukn ed-Din Baybars el-Mansûri, bu devlete tahsis ettiği kitabını şu şekilde isimlendirmiştir: et-Tuhfe el-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Türkiye" diyerek bu mesele ile ilgili tavrını ortaya koymuştur. Bkz. Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, İstanbul 1961 s. 27, 28.

Ege Üniv. Edb.fak.

TARİH İNCELEMELERİ DERGİSİ, XIII, İzmir,

1998, s. 97-119

0-372

SONRA GÖZLE DÜZÜLMÜŞ

بييرس الجاشنكير

وعندما نفذ صبر الناصر محمد من تضيق الأمراء عليه ، حتى لم يبق له سوى الاسم ، تظاهر برغبته في الحج حتى يسمح له بمغادرة البلاد ، ولم يكذب يصل السلطان الناصر محمد الى قلعة الكرك حتى أعلن عزمه على اتخاذ الكرك محلا لاقامته ، وكتب الى الأمراء بمصر باعتزله الحكم سنة ٧٠٨ هـ / ١٣٠٨ م .. وتشاور الأمراء فيمن يستقر في السلطنة ويبيع بييرس الجاشنكير بالسلطنة ، وتلقب بلقب المظفر ، وكتب عهده عن الخليفة وركب بالخلعة السوداء والعمامة المدورة والتقليد على رأس الوزير ، وأختير الأمير سلار نائبا للسلطنة . وحاول السلطان بييرس الجاشنكير أن يحل مشكلة الناصر محمد بن قلاوون ، فبادر بكتابة تقليد بمنح الكرك له غير أن عددا كبيرا من كبار الامراء بالشام وبخاصة قراسنقر نائب حلب وقبحق نائب حماه واسندمر نائب طرابلس ، رفضوا الاعتراف بسلطنة بييرس الجاشنكير وأصروا على ولائهم للناصر محمد بن قلاوون ، وانضم عدد كبير من امراء الشام الى الناصر محمد الذي أخذ يستعد للزحف نحو مصر . وفي مصر أظهر الناس سرورهم بنية الناصر محمد ، وانفض معظم الأمراء عن المظفر بييرس الجاشنكير . وطلب السلطان بييرس الثاني الجاشنكير من الخليفة العباسي المستكفي بالله أن يجدد له عهد البيعة سنة ١٣٠٩ م فتم ذلك ، ولكن لم يفلح ذلك في تغيير مجرى الأمور وخرج الناصر محمد من الكرك الى دمشق حيث استقبل استقبالا حارا ، وقدم له أمراء الشام فروض الولاء ، ولم يكن امام السلطان بييرس الجاشنكير سوى أن يعلن تنازله عن العرش ، فأرسل الى الناصر محمد يسترضيه ، ويطلب منه العفو وأن يسمح له بالاقامة في الكرك أو حماه أو صهيون . وخرج بييرس الى أطفح بصعيد مصر ، حيث أقام يومين ، ثم رحل الى أحميم ، فقدم عليه الأمان من الناصر محمد وأنه اقطعه صهيون كأقطاع له . وأخير القى القبض على بييرس الجاشنكير قرب غزة . وأحضره بين يدي السلطان الناصر محمد بن قلاوون ، الذي كان قد قدم الى القاهرة سلطانا للمرة الثالثة ، وفي قلعة الجبل بالقاهرة احضروا الجاشنكير في حضرة السلطان الناصر ، الذي عدد عليه ذنوبه ثم أمر بقتله ، فقتل بييرس الجاشنكير سنة ٧٠٩ هـ / ١٣١٠ م .

هو السلطان المملوكي المظفر بييرس البرجي العثاني الجاشنكير ، كان من مماليك السلطان المنصور قلاوون ، ثم ترقى في الخدمة السلطانية الى أن أصبح جاشنكيرا ، أى الأمين على تذوق الاطعمة والأشربة قبل تقديمها الى السلطان للتحقق من سلامتها ، وهو المسئول عن السماط السلطاني . وترقى بييرس في عهد السلطان قلاوون حتى أصبح أمير طبلخاناه أى أميرا كبيرا في خدمته ٤٠ مملوكا على الأقل ، ومن حقه دق الطبول على أبوابه كما يفعل السلاطين وكبار الأمراء . وعندما قتل السلطان الأشرف خليل بن قلاوون سنة ٦٩٣ هـ / ١٢٩٤ م قام بييرس فيمن قام من الأمراء في طلب ثأره ، وقتلوا بيدرا وغيره من قتلة السلطان خليل ، وأقاموا الناصر محمد بن قلاوون في السلطنة . أصبح بييرس الجاشنكير من أكابر الأمراء ، وولى الاستادارية للناصر محمد بن قلاوون ، أى أصبح متوليا لشئون بيت السلطان كله من المطابخ والشرابخانة والحاشية والغلمان . ويبدو أن نفوذ بييرس في السلطنة زاد لدرجة أن قبض عليه الوزير الأمير علم الدين سنجر الشجاعى ، وسجنه بالاسكندرية ، وظل بييرس في سجنه بالاسكندرية الى أن ولى السلطان حسام الدين لاجين سنة ١٢٩٦ ، فأخرجه من سجنه . ولكن بعد مقتل لاجين وتولية الناصر محمد سلطنته الثانية سنة ١٢٩٨ م قام بييرس بتدبير السلطنة والتفت حوله طائفة المماليك البرجية ، وعينه السلطان الناصر محمد استادارا ، بينا عين السلطان الأمير سيف الدين سلار نائبا للسلطنة وقد استغل هذان الأميران صغر سن الناصر محمد ، واستبدا بالأمور وضيقا على السلطان ، حتى أنهما تدخلا في أبسط أموره الشخصية ، مثل المصروف والمأكل والمشرب . وفي ذلك الوقت ظهر التنافس بين الأمير بييرس الجاشنكير والأمير سلار ، الأمر الذى أدى الى عدم استقرار الأمور في البلاد ، إذ احتدم الصدام بين طوائف المماليك البرجية والصالحية والمنصورية ، في الوقت الذى اشتد فيه عبث العربان في الداخل ، وتجدد خطر التتار على بلاد الشام .

ملت مصر است و در قالب بیبرس و دیگر شخصیتها تجلی یافته است (قاسم، ۲۲).

نثر کتاب به لهجه عامیانه مردم قاهره در دوره‌های اخیر نزدیک است (تونجی، ۲۰۷/۱؛ لین ۳۶۸؛ نیکلسن، ۲۷۱). شاید روایتهای شفاهی مکرر یا تغییراتی تدریجی که به دست کاتبان صورت گرفته است، موجب چنین تحولی در نثر کتاب شده باشد (لین، نیکلسن، همانجاها). در خلال متن اشعاری دیده می‌شود که بیشتر نمونه‌هایی از نظم تعلیمی است و محتوای آنها پندهای اخلاقی یا اظهار شکوه از روزگار است (انس الوجود، ۳۵؛ سیره، ۲۴/۱، ۳۶). استفاده از سجع در بسیاری از جاهای متن دیده می‌شود؛ اما نکته قابل توجه وجود واژه‌های فارسی نسبتاً زیاد در این اثر است که برخی از آنها بدون هیچ تغییری به کار برده شده است، مانند واژه‌های دشمن (۱۱۰/۱)، میخانه (۱۶۴/۱)، جبا کردن (۱۸۶/۱)، دستور (۱۶۵/۱)، قهوه‌چی (دجانی، ۵۹۱)، رکابخانه (۱۸۲/۱)، مارستان (۵۸/۱)، تبان (۹۸/۱)، شمعدان (۳۰۴/۱) و....

نسخه‌های خطی این کتاب بسیار متعدد و گوناگون است و کهن‌ترین آنها احتمالاً نسخه واتیکان (قرن ۱۶م) است. در آغاز قرن ۲۰م، چاپ تنقیح شده‌ای از کتاب (۱۰ جلد) در مصر منتشر شد، اما آنچه همه جا در دسترس عامه مردم قرار دارد، روایت سخت مختصر شده آن است (بوهاس، ۸).

از سال ۲۰۰۰م، «انجمن فرانسوی پژوهشهای عربی» در دمشق به انتشار مجدد براساس نسخه دمشق دست زد و کوشید در درون متن، همه واژگان، ساخت و تعبیرات عامیانه کتاب را حفظ کند تا زبانی به اصالت اثر وارد نگردد. همه اصطلاحات مردمی در حاشیه کتاب شرح شده است. چاپ کتاب تاکنون (۱۳۸۳ش) پایان نیافته است.

مآخذ: انس الوجود، تناء، «بین الظاهر بیبرس و الهالیه»، الفنون الشعبية، قاهره، ۱۹۸۸م، ش ۲۵؛ بوهاس، ج. وک. زخریا، مقدمه بر سیره الملک... (هد)؛ تونجی، محمد، المعجم المنفصل فی الادب، بیروت، ۱۹۹۳/۱۲۱۳ق؛ دجانی، برهان، «سیره الملک الظاهر بیبرس، عرض و نقد ادبی»، الصراخ الاسلامی - الفرنجی علی فلسطین فی القرون الوسطی، به کوشش هادیه دجانی (شکیل) و برهان دجانی، بیروت، ۱۹۹۴م؛ سیره الملک الظاهر بیبرس، به کوشش ج. بوهاس و ک. زخریا، دمشق، ۱۹۰۸م؛ ضیف، شوقی، عصر الدول و الامارات، مصر، قاهره، دارالمعارف؛ قاسم، عبده، «الشخصیات التاريخية فی سیره الظاهر بیبرس»، الفنون الشعبية، قاهره، ۱۹۸۷م، ش ۱۸؛ نیکلسن، ر. ا. تاریخ الادب العباسی، ترجمه صفا خلوصی، بغداد، ۱۳۸۷ق/۱۹۶۷م؛ نیز:

El²; Lane, E.W., An Account of the Manners and Customs of the Modern Egyptians, London, 1890.
محمد سیدی

بیبرس، ملک مظفر رکن‌الدین، ملقب به جاشنگیر، دوازدهمین سلطان مملوک مصر. اگر چه نام وی ترکی است [بی، بای = دارا، ثروتمند + برس، بارس، پارس = پلنگ] (کلاوسن، 368، 384؛ کاشغری، I/344، III/158)، اما بیشتر مؤلفان برآنند که وی از قوم چرکس بوده که ترک زبان نیستند و به زبان ویژه خود که شاخه‌ای از

زبانهای قفقاز شمالی است، سخن می‌گویند (نک: آکینر، ۲۶۷-۲۶۸)، سبب انتساب او به چرکس این است که وی از مملوکان برجی بود که خود چرکس به شمار می‌رفتند و نیز دوستی پایداری با آقوش افرم (م) داشت که به یقین چرکس تبار بوده است (صفدی، الوافی، ۳۳۸/۱۰؛ ابن تغری بردی، النجوم، ۲۷۶/۸، المنهل، ۴۷۲/۳).

سیف‌الدین قلاوون، هشتمین سلطان مملوک مصر، بیبرس را در خردسالی خرید و در سلک مملوکان درگاه آورد. بیبرس از بندگی آزاد شد و نزد قلاوون تقرب و اعتبار یافت و چاشنی‌گیر وی شد. بیبرس پس از مرگ قلاوون (۶۸۹ق/۱۲۹۰م) به خدمت پسر و جانشین او ملک اشرف صلاح‌الدین خلیل درآمد و پس از قتل وی (۶۹۳ق) به خدمت ملک ناصر محمد پسر دیگر قلاوون، سلطان خردسال پیوست و منصب استادالداری (نک: ه. د، استادالدار) یافت و مأمور خون‌خواهی ملک اشرف شد. اندکی بعد ملک ناصر از پادشاهی برکنار شد و ملک عادل کیتفا در ۶۹۴ق، و سپس ملک منصور حسام‌الدین لاجین در ۶۹۶ق پادشاهی یافتند و بیبرس همچنان معتبر و خدمتگزار بود. پس از مرگ لاجین، به پایمردی بیبرس و امیرسیف‌الدین سلار (= سالار)، ملک ناصر دوباره به سلطنت رسید (۶۹۸ق). بیبرس بار دیگر منصب استادالداری یافت و یار نه‌چندان همدلش، سلار تائب السلطنه مصر شد و اختیار کشور - در حالی که ملک ناصر هنوز نوجوان بود - به دست آن دو افتاد (صفدی، همان، ۳۳۹/۱۰؛ جبرتی، ۳۲-۳۳؛ ابن حجر، ۴۱/۲-۴۲؛ ابن تغری بردی، همان، ۴۶۸/۳).

ملک ناصر که جز نامی از پادشاهی نداشت و از درگیری بیایی طرفداران بیبرس و سلار در دو مجموعه مملوکان برجی و صالحی به تنگ آمده بود، در شوال ۷۰۸ق برای گزاردن حج از قاهره خارج شد، اما رو به سوی قلعه کرک آورد و در آنجا ساکن شد و نامه‌ای به قاهره نوشت و کناره‌گیری خود را از پادشاهی اعلام کرد و امیران را به هماهنگی و همدلی فراخواند. بر اثر این خبر قاهره برآشف و کشاکش میان دو گروه امیران و مملوکان ترک و چرکس آغاز شد. انجمن امیران در ۱۳ شوال ۷۰۸ق/۲۶ مارس ۱۳۰۹م، نخست سلار را به سلطنت برداشت و چون او نپذیرفت، بیبرس را که از این کار ظاهراً ناخشنود بود، به سلطنت برگزیدند. مستکفی، خلیفه عباسی مصر و ۴ قاضی شهر در این انجمن حضور داشتند و خلیفه برای بیبرس منشور حکمرانی صادر کرد و بر او لقب «الملک المظفر» نهاد. چون بیبرس بر تخت نشست، سلار را در منصب نیابت سلطنت ابقا کرد و نیابت کرک را به ملک ناصر سپرد (ابن ایاس، ۱(۱)/۴۲۳؛ صفدی، همانجا؛ مقریزی، السلوک، ۲(۱)/۴۵-۴۶؛ عبدالباسط، ۹۳-۹۴؛ ابن تغری بردی، همان، ۴۷۲/۳).

دردوران پادشاهی او رقابت میان دو گروه مملوکان برجی و بحری ادامه یافت. مملوکان بحری که ملک ناصر را در این تعصبات قومی بی طرفی می‌دانستند، به او تمایل یافتند و بازگشت او را خواستار شدند. به علاوه، سلار نیز با سلطان بیبرس یکرو و یکدل نبود و در نهان

مغول به خراج دادند، و نیز با خشونتى شگفت، شورش قبایل عرب صعید مصر (مصر علیا) را فرو کوفتند؛ این قبایل دو رئیس برای خود اختیار کرده بودند به القاب ببیرس و سلار. ده سال بعد، محمدبن قلاوون از قیمومت آن دو به تنگ آمد، و از خلافت کناره گرفت.

ببیرس که نسبت به سلار مملوکان بیشتری داشت، در شوال ۷۰۸ به تنهایی کار سلطنت را به عهده گرفت و از همین زمان ناتوانی او آشکار گردید، زیرا محمد که در قلعه کُرک بود، توانست از همانجا سپاهی فراهم آورد و در رمضان سال بعد سومین دوره حکمرانی خود را آغاز کند. ببیرس گریخت، اما اسیر و به قاهره منتقل شد و در آنجا وی را در پانزدهم ذیقعده ۷۰۹ خفه کردند. منابع: ابن نغری بردی، المنهل الصافی، ش ۷۰۹؛ همو، النجوم الزاهرة فی ملوک مصر والقاهرة، قاهره [تاریخ مقدمه ۱۳۸۳/۱۹۶۳]، ج ۸، ص [۱۴۹-۱۵۳] ۲۳۲-۲۸۲؛

L. Hauteceur and G. Wiet, *Les mosquées du Caire*, 54-55; G. Wiet, *Histoire de la nation égyptienne*, IV, 468-477.

/ گ. ویه (د. اسلام) /

ببیرس منصورى، رکن الدین ببیرس منصورى خطائى وادادار، فرمانده سپاه، دولتمرد و مورخ مملوکی. تاریخ ولادت ببیرس، با توجه به مرگ او در رمضان ۷۲۵ و در هشتادسالگی (مقریزی، ۱۴۱۱، ج ۲، ص ۵۳۳)، احتمالاً در حدود ۶۴۵ بوده است. وی در ۶۵۹ از موصل به مصر برده شد و امیر سیف الدین قلاوون که بعداً با لقب المنصور به سلطنت نشست - او را خرید و به مکتب فرستاد، ازینرو ببیرس، با انتساب به منصور، به منصورى معروف شد (ببیرس منصورى، ۱۴۱۳، مقدمه حمدان، ص ب). ببیرس پس از آموختن قرآن در سلک ملازمان قلاوون درآمد و بتدریج در دستگاه ممالیک* ترقی کرد. در لشکرکشیهای گسترده سلطان ببیرس اول* شرکت جست؛ در ۶۶۳ در نبرد قیساریه و آرسوف با فرنگان شام، در ۶۶۴ در دفع تجاوز فرنگان و پس گرفتن و فتح شهرها و دژهای شام همچون صَفَد، در ۶۶۶ در محاصره و فتح انطاکیه، در ۶۶۹ در حمله به نواحی مَرَقَب و سپس فتح حصن الاکراد، و در ۶۷۱ در دفع مغول از شهر البیره، (← بیره جک*)، مخدوم خود، قلاوون، را همراهی کرد (همو، ۱۴۰۷، ص ۵۳-۵۴، ۵۶-۵۸، ۶۲-۶۴، ۷۰، ۷۵-۷۷). در ۶۷۱ قلاوون او را از رتبه حقوق بگیران (ارباب الجامکیه) به رتبه صاحبان اقطاع ارتقا داد (همو، ۱۴۱۳، مقدمه حمدان، ص ج). ببیرس در ۶۷۳ در حمله ای دیگر به سیس و در ۶۷۵ در نبرد با سپاه مغول در شام حضور یافت (همو، ۱۴۰۷، ص ۸۰-۸۱، ۸۴-۸۵) و در ۶۸۰ در نبرد با مغولان در حصص

مشمول بر وقایع سالهای ۶۷۰-۶۷۶/۱۲۷۲-۱۲۷۸ می شود، در ادرنه توسط ش. بالتقیا پیدا شد، و وی ترجمه ترکی خلاصه ای از آن را بدون اصل عربی آن با عنوان *Baybars Tarihi* در ۱۹۴۱ در استانبول منتشر ساخت. اطلاعات بیشتر در منابع تاریخی عمومی پیدا می شود (مقریزی، ذهبی، ابن نغری بردی، و غیره). نیز ←

I4, s.v. "Baybars I" (by M. Fuad Köprülü); E. Quatremère, *Sultans Mamlouks*, 1 ff.; M. Dj. Surūr, *al-Zāhir Baybars*, Cairo 1938,

و تواریخ عمومی مصر در قرون وسطی از جمله:

S. Lane-Poole, *A history of Egypt in the Middle Ages*², London 1914, index; G. Wiet, *L'Égypte arabe ...642-1517*, in *Histoire de la nation égyptienne*, ed. G. Hanotaux, IV, Paris [n.d.], 367-382, 403-438.

برای کتیبه ها ←

RCEA, XI, nos. 4221, 4344, XII, nos. 4476-4478, 4485, 4501, 4528, 4552-4553, 4556-4557, 4562, 4565, 4586, 4588-4589, 4593, 4600, 4608, 4611-4612, 4623-4626, 4638, 4660, 4750-4662, 4673, 4686, 4690, 4692, 4714, 4723-4724, 4726-4728, 4730, 4732-4735,, 3737-4740, 4746, 4750-4752.

برای سایر منابع ←

G. Wiet, *Les Biographies du Manhal Sāfi*, no. 708.

/ گ. ویه با اندکی تلخیص از (د. اسلام) /

ببیرس دوم، الملك المظفر رکن الدین منصورى جاشنی گیر، سلطانی از سلسله ممالیک مصر. وی که احتمالاً از نژاد چرکس بوده، نخست در سلک ممالیک سلطان قلاوون درآمد. در خلال اولین دوره پادشاهی محمدبن قلاوون (۶۹۳-۶۹۴) سرپرست تشریفات (= استادار، [استادالدار]) شد و سپس، سلطان کَتُبُغا او را امیر سپاه هزارنفری (مَقْدُمُ اَلْف) کرد، و بدینسان قدرت او همزمان با قدرت رقیبش، سلار، افزونی یافت. هر دو امیر آمادگی آن را داشتند که پس از قتل سلطان لاجین [لاچین] در ۶۹۸ زمام امور را به دست گیرند. آنها برای دومین بار، محمدبن قلاوون جوان را بر تخت سلطنت نشانند. چون بین آن دو هیچ دوستی عمیقی وجود نداشت، بلکه از یکدیگر بیمناک بودند، بهتر دیدند که بیش از آن به اختلافات دامن نزنند و با بهره گیری از موقعیت سلطانی که در آن روز چهارده سال بیش نداشت، مشترکاً حکمرانی کنند. تاریخنگاران، هر اقدام عمده ای را که در آن ایام صورت گرفته است به این دو امیر نسبت می دهند؛ از آن جمله فرامین سختی است که در باب نصرانیان و یهودیان در ۷۰۰ صادر شد. دو امیر کوشش جانکاهی در مقابله با حمله غازان خان

63. The coffins of al-Mu'izz's ancestors (i.e., al-Mahdi, al-Qa'im, and al-Mansur) were brought from Ifriqiyya and interred in the palace. Amir 'Abd Allah was buried in the palace (*Iti'az* 1:217-18). In 386, al-'Aziz was buried "in the palace tomb (*fi turbat al-qasr*)."⁶⁴ The commonly used epithet, *turbat al-mu'izziyya*, cannot have been applied prior to al-Mu'izz's death in A.H. 365; *Turbat al-Za'farān* (the Saffron [anointed] Tomb) is certainly not used in early Fatimid sources. The mid-tenth-century sections of Ibn al-Zubayr's *Kitāb al-Dhakhā'ir wa'l-Yuhaf* (henceforth cited as Ibn al-Zubayr), ed. M. Hamiduyllah (Kuwait, 1959), refer to the tomb as "the tomb in which his [al-Mustansir's] ancestors were buried (*al-turba al-madfunā fihī ijdādihī*)" (*Khīṭāṭ* 1:408, l. 8). This implies that the tomb did not have an eponymic or epithetic name until well into the tenth or eleventh century.

64. Yusuf Raḡib as in n. 15 above.
 65. *Iti'az* 1:288-89.
 66. *Ibid.*, 2:173.
 67. Ibn al-Zubayr, p. 241. *Khīṭāṭ* 1:415 adds "turbans with their jewels from the days of al-Mu'izz."
 68. Ibn al-Zubayr, pp. 241-43; *Khīṭāṭ* 1:415.
 69. *Khīṭāṭ* 2:450; Masjid al-Hajar.
 70. Ibn al-Zubayr, p. 240.
 71. Caroline Williams, "The Cult of 'Alid Saints in the Fatimid Monuments of Cairo," pt. 1, "The Mosque of al-Aqmar," *Muqarnas* 1 (1983): 37-52; pt. 2, "The Mausolea," *Muqarnas* 3 (1985): 39-60.
 72. *Ibid.*, pt. 2, p. 57.

Incorporated
 F. Emeem

MUQARNAS, c. 4.5.21-42, 1990 (LEIDEN)

LEONOR FERNANDES

THE FOUNDATION OF BAYBARS AL-JASHANKIR:
 ITS WAQF, HISTORY, AND ARCHITECTURE

The purpose of this study is to examine one of the earliest extant Mamluk khanqahs, that of Baybars al-Jashankir (*Index of Mohammedan Monuments in Cairo*, no. 32; built in 1306-10), in the light of its endowment deed (*waqfiyya*) and the historical sources contemporary to it. The reasons for selecting this particular foundation are three: first, the building is in fairly good condition; second, its waqfiyya and contemporary sources provide information that allows us to determine its plan and functions with a reasonable degree of clarity; and third, both the building and the sources enable us to determine how the monument was inserted into a complex urban fabric and thus grasp the difficulty of the task the "architect"¹ was given when he was asked to put up a building that would satisfy both his patron and the unwritten architectural laws defining funerary architecture of the period.² In addition, the political considerations that reinforced the historical importance of this particular Sufi foundation will be examined in the light of the development of organized orthodox Sufism and the evolution of the khanqah, its official institution.

The introduction of the khanqah into Egypt by Salah al-Din in 1173 and its establishment as a religious institution officially sponsored by the state set the precedent for patronizing Sufi foundations. Although it was not until the Mamluks came to power that the institution underwent the full development that led to its complete acceptance by the religious class and its integration into Egyptian society,³ from the early Ayyubid period onward, the ruling class nurtured a growing interest in Sufism in the popular form expressed by the orders (*ṭarīqa*). Accordingly a special relationship developed between some Sufi shaykhs and members of the ruling elite who sought to extend their patronage to their mentors by building them foundations (*zāwiya*) and providing them with rich endowments (*waqf*). Shaykh al-Khidr (d. 1277), a protégé of Baybars al-Bunduqdari, for example, built a number of zawiyas for Baybars in Egypt and Syria.⁴ Al-Nasir

Muhammad is known to have built or restored several zawiyas, among them those for the two Tarturiyya brothers, Muhammad and Ahmad, and for Shaykh Taqiy al-Din Rajab al-'Ajami.⁵

Despite their sponsoring of shaykhs, however, and their involvement in the construction of zawiyas, sultans as well as amirs were not yet ready openly to endorse the institution still disapproved of by the majority of the ulema and *fuqahā'*.⁶ Only on rare occasions do we see the name of a royal or amirial patron appear on the inscriptions of zawiyas they built or endowed with waqfs. One of these rare exceptions is on the zawiya built in 1379 for Shaykh Hajji Rajab al-Shirazi al-Haydari by Amir Barquq.⁶

While patronage of popular Sufism by the ruling class was cautious and restrained, its endorsement of orthodox Sufism based on the Sunna was more open and led to the sponsorship of official Sufi foundations. Despite the founding of a number of khanqahs before Baybars's time, however, none had been built in the religious center of al-Qahira proper since Salah al-Din's transformation of the Fatimid palace of Sa'id al-Su'ada⁷ into a foundation for Sufis. It was precisely in an effort to identify himself with Salah al-Din, the great champion of Sunnism, that Baybars put up his monument to Sufism in the midst of Fatimid Cairo. By so doing he opened the way for the full integration of the khanqah institution into Mamluk society and ensured the historical importance of his foundation forever.

The building complex—khanqah, qubba, ribat—Baybars al-Jashankir had built lies within the walls of al-Qahira on Bab al-Nasr street in what is now the quarter of al-Jamaliyya. Like his peers, Baybars chose to build his religious foundation on a valuable site—his was once occupied by the Dar al-Wizara, a Fatimid palace. It had stood near the Raḡbat Bab al-'Id, the famous square from which the Fatimid caliph used to leave his palace surrounded by his private guard and retinue and, joined by the rest of the army, attend the prayers of 'Id.⁷

the characteristic “vowel interchange” phenomenon in contradistinction to the mainstream of Turkic languages, e.g. Bashkir and Tatar *tile* “mad” and *ittem* “I did” as opposed to Turkish *deli* and *ettim*. One reason for the affinity between Bashkir and Tatar is the fact that the Bashkirs used Tatar as their literary norm well into the 1930s (Juldašev 1966, 173).

BIBLIOGRAPHY

Johannes Benzing, Das Baschkirische, in Jean Deny et al. (eds.), *Philologiae Turcicae fundamenta* (Wiesbaden 1959), 1:421–34; Axnef Axmetovič Juldašev, Baškirkij jazyk, in Nikolaj A. Baskakov et al. (eds.), *Jazyki narodov SSSR* (Moscow 1966), 2:173–93; Axnef Axmetovič Juldašev, *Grammatika sovremennogo baškirskogo literaturnogo jazyka*, Moscow 1981; İsmuxamet Gil’mutdinovič Galjautdinov, Ernst Fajzraxmanovič İšberdin, and Zinnur Gazizovič Uraksin (eds.), *Voprosy istorii baškirskogo literaturnogo jazyka*, Ufa 1985; Árpád Berta, Tatar and Bashkir, in Lars Johanson and Éva Á. Csató (eds.), *The Turkic languages* (London and New York 1998), 283–300.

MICHAEL R. HESS

Baybars II, al-Malik al-Muzaffar Jāshnikīr

Sultān Rukn al-Dīn **Baybars II** b. ‘Abdallāh al-Manşūrī **al-Malik al-Muzaffar Jāshnikīr** was a Burjī *mamlūk*, who ruled from 708/1309 to 709/1310. He was the eleventh in the line of the Turkish Mamlūk rulers and possibly the first of Circassian origin.

Bought as a child by Sultān Qalāwūn (r. 678–89/1279–90), he entered his service as one of the Burjī *mamlūks*, was appointed *jāshnikīr* (taster), and was promoted to *amīr tablakhānā* (an *amīr* having the right to be accompanied by

a band, an “*amīr* of forty”). After the death of his master, Baybars served two of his sons, al-Malik al-Ashraf Khalīl (r. 689–93/1290–3) and al-Nāşir Muḥammad (r. 693–4/1293–4, 698–708/1299–1309, and 709–41/1310–41), and was promoted to the rank of “*amīr* of one hundred,” with the position of *ustādār* (majordomo).

After the young al-Nāşir had lost his throne to Kitbughā (r. 694–6/1294–6) and Lajin (r. 696–8/1296–9), Baybars and Amīr Sālār managed to reinstate him as sultan, in 698/1299. For ten years, the majordomo and the viceroy exercised full control of the sultan and the affairs of the empire. Together they put down the revolt of the Arab tribes in Upper Egypt, and, when the Īlkhān Maḥmūd Ghāzān (r. 694–703/1295–1304) threatened to devastate the Syrian province in 702/1303, both *amīrs* led forces against him.

In 708/1309, weary of the tutelage of Baybars and Sālār, al-Nāşir left Cairo for Karak, where he abdicated. Baybars, who enjoyed the unwavering loyalty of the Burjī *mamlūks*, was proclaimed sultan and received his first investiture from the caliph, al-Mustakfi I (r. 701–40/1302–40), in the month of Shawwāl/March–April of that year.

Baybars’ power as sultan was weakened by the pressure exerted on him by the Burjī *amīrs*. His rule was cut short when, after ten months, al-Nāşir, supported by the dissatisfied *amīrs*, returned to Cairo to reclaim his throne. Baybars, who had fled the capital, was brought back to Cairo, imprisoned, and killed.

Arab historians describe Baybars as a good and pious man who went twice on pilgrimage to Mecca. They praise him for having banned a number of *bida’* (innovations). He banned the sailing of boats on the Khalīj al-Ḥakīmī, in Cairo, a mea-